

Viktig lokal krigshistorie

Omtale av «Rogaland april 1940, i kart, tekst og bilde», redaktør Dan Dyrli Daatland, Forlag Loke A/s, Sandnes 1990.

Redaktøren av heftet har samlet stoffet ut fra krigshistorisk og lokalhistorisk interesse, opprinnelig ment brukt i undervisningen ved Stavanger Lærarhøgskole. Det begynner med et kort kapittel om angrepet på Norge og deretter et om angrepet på Rogaland. Helt innholdet er intervjuer med deltagere i kampene i Rogaland.

Blant dem er Ernst Eng og Daniel Rommetvedt med de militært mest interessante uttalelsene. Eng var med i den 1. bataljon av Jegerkorpset I.R.2, som møtte i Oslo 29. mars 1940 og som ble sendt til Solaområdet på nøytralitetsvakt. Han dro senere den lange veien om Sverige og Sovjet, halve verden rundt, til England. Til krigsskole i London, OCTU o.s.v. Tjeneste bl.a.



Norske mitraljøsestillinger i Gløppedalsura. Nærmest Eng og Ås; i bakgrunnen Rommetvedt og Andresen.

← dette er også at FOA, i motsetning til FFI, er geografisk spredt, noe som gjør det vanskeligere å skape en slagkraftig og fleksibel organisasjon.

FOA ønsket imidlertid også å bli en betydelig kraft når det gjaldt sikkerhets- og forsvarspolitisk planlegging, og det skjedde en gradvis frekvens av ekspertise på disse områdene. Også gjorde sterke motkrefter seg gjeldende. En utredning, FFU-69, formulerte tre hovedmål for forsvarsforskningen:

- Forskning syftande till att ge underlag för att precisera totalförsvarets mål.
- Forskning syftande till att ange och konredisera alternativa handlingslinjer för att nå dessa mål.
- Objektbunden forskning och utveckling för att säkerställa att målen förverkligas i enlighet med beslutade handlingslinjer (Agrell, side 219).

Forskningen skulle dermed være sentral både for utformingen og gjennomføringen av de sikkerhetspolitiske mål. Dette var en klar hevning av FOAs ambisjonsnivå, som tidligere

stort sett hadde gått ut på å sørge for den militærtekniske utvikling, samt å effektivisere forsvarets organisasjon og struktur. Ambisjon var nå å skape en forskningsbasert *forsvarspolitik*.

Dette utspillet skapte reaksjon på politisk hold og regjeringen kom i 1971 med et direktiv som slo fast følgende: «Planering inom totalförsvaret skal grundas på de mål och riktlinjer som anges av statsmakterna.» Som Agrell sier: «I klarspråk talade försvarsministeren om for utredningen att försvarsforskningen skulle bli vid sin läst och ikke svälla ut till en verksamhet som försökte ta kontrollen över de funktioner som tillkom den politiska nivån» (side 224).

Samme negative respons kom også fra den svenske forsvarssjefen. Også han så disse planene som et forsøk på å overta deler av hans planleggingsfunksjoner.

FOA hadde derfor både mistet sin dominerende rolle når det gjaldt forskning og utvikling av militært materiell, og mislyktes i sitt fremstøt i å bli den sentrale aktør i planleggingssammenheng, samtidig som organisasjonen hadde blitt splittet opp geografisk. Det er derfor ikke til å undres at Agrell kaller et av sine kapitler «En organisa-

tion på spaning efter uppgift och identitet».

Selv om FOA, med sine 1000 ansatte, er dobbelt så stort som FFI, har den likevel ikke klart å skaffe seg samme relative posisjon nasjonalt. Man kan lete etter forklaringen på dette på flere plan. Kanskje er FOA både for stor og sprer seg over for mange små oppgaver. Kanskje er de kreftene som følte seg utfordret langt sterkere enn i Norge. Vårt land har her kanskje en fordel fordi vi har mindre miljøer både innenfor departement, forsvarsledelse og forsvarsforskning. Samarbeid, hvor man på en optimal måte søker å utnytte de totale ressurser, fremstår da som et bedre alternativ enn konkurranse.

Agrells analyse er derfor interessant både fordi den gir oss et innblikk i forsvarsforskningens generelle problemer og fordi vi gis muligheter til å se våre nasjonale erfaringer i et videre perspektiv. Nå gjenstår det å se hvordan FOA makter å møte utfordringene i en fremtid hvor det kan se ut som om «freden har brutt ut»; en situasjon som stiller alle forsvarsforskningsinstitusjoner foran nye og uvante utfordringer.

Anders Kjølberg

← på MTB. Ble nyttårsaften 1944 satt ned i fallskjerm for å være instruktør og til rådighet for ledelsen for Milorg Distrikt D12. Senere stabssjef og sjef for den militære virksomhet i distriktet, D 12, Krigsinvalid hjemmet Bæreias «far», styreformann siden starten. Ridder av St. Olav.

Fenrik Daniel Rommetvedt meldte seg 9. april til tjeneste ved sin avdeling, Rogaland I.R. 8, og ble avgitt til Jegerbataljonen. Har senere hatt lang og aktiv tjeneste, bl.a. som troppssjef ved No. 10 Commandos på Walcheren. Pensjonert som oberst og sjef for I.R. 8, etter en solid innsats også i fredstid. Bl.a. St. Olavsmedaljen med ekegren.

Blant de intervjuede er også den fargerike kunstner Guy Krogh. Han sier betegnende for hva de fleste mente da det var slutt: – Vi hadde ikke følelsen av å ha overgitt oss, for vi hadde stoppet tyskerne!

Den senere forsvarsminister i Bortens regjering, Gunnar Hellesten, er også intervjuet. Møtte innkalt til nøytralitetsvakt ved I.R. 8 30. mars 1940 i Haugesund, opplevde kamp med tyskerne i Ulvik. Skulle til Voss, men måtte returnere til Etne fra Kinsarvik. Om kompanisjefen, kaptein Westbø sier han: – Han stod under et visst press fra lokale autoriteter i Haugesund som påvirket ham til å trekke seg tilbake fra Haugesundområdet fordi byen skulle spares, hvilket det i og for seg ikke var noe å si på i ettertid.

Per Hovda, (senere også kjent fra «eldreopprøret»), som hadde vært med major Brandt og utarbeidet I.R. 8-bataljonens mobiliseringsplan forteller om oppsettingen i Oltedal og Dirdal. Han nevner også at oberst Spørck, avsnittssjef og sjef for I.R. 8, sammen med major Brandt, sjef for I.R. 8s bataljon og major Lorange, sjef for Jegerbataljonen, allerede 10. april drøftet muligheten av å ta igjen Egersund. Planlegging og rekognosering ble begynt. Men etter nærmere kontakt med Spørck ble arbeidet skrinlagt, som «for vanskelig med utrena folk om natta.»

Hovda stiller seg kritisk til avsnittssjefens plan om å føre styrken over til Setesdal. Major Brandt uttalte seg 13. april imot. Da marsjordren allikevel kom, underrettet Hovda i all fortrolighet Spørcks adjutant om at Brandt ikke ville følge med. Spørck fikk vite dette først etterat avdelingene som var kommet lengst på marsjen, måtte snu fordi

de fikk vite at general Liljedahls avdelinger i Setesdal hadde kapitulert allerede 15. april. Hovda fremstiller det som om Spørck ville over til Setesdal for å komme unna ansvaret. Da han etter krigen fikk anledning til å spørre Spørck om dette, svarte Spørck at Hovda ikke hadde forutsetninger for å forstå saken.

Hovda beretter engasjert og fargerikt – og kritisk. Men Spørck visste at Rogaland ikke hadde forbindelse med regjeringen, ikke med divisjonssjef general Liljedahl etter at divisjonsstaben hadde måttet forlate Kristiansand, og heller ikke med Hærens overkommando. General Ruge skriver i «Felttoget» om situasjonen ved overkommandoen i Øyer de første dagene der: – Med general Liljedahl i Setesdalen oppnådde vi til slutt en meget utydelig telefonforbindelse. Med oberst Spørck i Rogaland fikk jeg en enkelt gang forbindelse via 4. Divisjon og derfra med Marinefly. – Det var forøvrig fenrik Rommetvedt som tok imot flyveren i Dirdal. Men da var Spørck allerede startet på fjellmarsjen. Slik situasjonen var, måtte avsnittssjefen handle helt på egen hånd. Heftets redaktør skriver at oberst Spørck i det hele var i tvil om verdien av å kjempe i Rogaland. Det må være riktig å vurdere dette litt nærmere enn heftet har plass til. Den nesten håpløse fotmarsj i løssnøen på fjellet har sin rimelige forklaring. Inntil høsten 1939 skulle I.R. 8s avdelinger av linjen gå inn i 3. Brigade i Kristiansandområdet. I/I.R. is moblager var derfor på Evjemoen, II/I.R. 8s derimot på Madlamoen. Men så ble Bn Is moblager flyttet til Sviland. Det gjorde det mulig å mobilisere I/I.R. 8. Moblager for øvingsavdelingen var fortsatt på Evjemoen.

Oberst Spørck hadde i oktober 1939 foreslått forsterkninger til Jæren. Han mente at tyskerne når som helst ville kunne prøve å sette seg fast der. Kommanderende general anbefalte dette, mens utenriksminister Koht uttalte at ikke noe tydet på tilsiktet krenkelse av vår nøytralitet.

I slutten av februar 1940 fikk oberst Spørck fra 3. Divisjon kaptein Riiser-Larsens rapport om antatt tysk flyplassrekognosering i Sør-Norge. Faren for at tyskerne ville angripe når flyplassene ble snøbare fikk Spørck og 3. Divisjon til å rette nye henvendelser om forsterkninger. Ikke besvart før krigsutbrudd.

General Liljedahl hadde – lik felt-

marskalk Rommel i 1944 i Normandie – sagt at angriperne skulle stanses før landgang. Tolv blokkhus var blitt bygget langs kysten av Stavangerhalvøya, arbeidet slutt 7. april. Men avdelinger og våpen var ikke organisert.

Da Sola flyplass ble anlagt, var det tross iherdige forestillinger om nærforsvaret av flyplassen ikke kommet igang annet enn bygging av to blokkhus, bekostet av skipsreder Thomas Olsen. Det forelå visstnok planer for luftforsvar av Stavanger. Men våpene var lagret i Oslo og skulle evt. sendes til Stavanger via Bergen. Sprengstoffet til vei- og jernbanebruer var lagret på Odderøya. Anmodning om å få ammunisjon til Rogaland var ikke tatt til følge.

Spørck mente at avsnittets styrker var for små til å bli spredt langs stranden. De disponerte hverken artilleri, luftvern, panservern eller flystøtte. Kamp på halvøya som direktivet sa, ville ført til store ødeleggelser av Stavanger. Forsvaret måtte tas opp lenger øst og syd. Linjen Helleland-Egersund måtte sikres. Hvis det ikke lyktes, ville neste linje bli Byrkjedal-Valevatn. En katastrofal situasjon etter Spørcks mening.

Ingen hadde regnet med at Sola ville bli angrepet med flybårne tropper.

Tyskernes I.R. 193 og I.R. 355 ble dirigert til Stavanger-Sola, og kom luftveien om morgenen 9. april.

Ruge forteller at det britiske admiralitetet avslo kategorisk å operere mot Vestlandskysten. Hovedoperasjonen skulle gå mot Trondheim – var den første plan. Etter det disponerte Ruge de styrker han hadde kontroll over og samband til. Ruge så det som sin oppgave å bremse den tyske fremrykning på Østlandet så lenge som mulig, slik at britiske topper kunne bli satt i land. Derfor trakk han Vestlandsbrigaden, 4. Brigade, over til Østlandet. Sørlandet og Vestlandet måtte greie seg selv.

Trengt opp i Setesdalen på veier fulle også av sivile flyktninger, dro general Liljedahl over til Rogaland for å inspisere sine avdelinger der. Han overlot til sin stab å kapitulere 15. mai. For avsnittssjef oberst Spørck, formelt under 3. Divisjons sjef general Liljedahl, gjenstod da bare alternativet kamp i Rogaland.

Spørck hadde villet trekke sine to bataljoner over til Setesdal, dels fordi han hadde svært begrenset med ammunisjon, og dels for å inngå i en større styrke som iallfall disponerte

←
noe artilleri. Nå var det bare å snu og bruke de styrker han selv hadde.

Det minebelte fra Skottland mot Karmøyområdet som de allierte la i 1918, og den senere flyplassbygging, understreket Sola-Stavangerområdet strategiske betydning. Ruge hadde som generalstabssjef selv ledet kartøvelser i området. Hvilken verdi hadde kamper der? Og striden i Østfold sa Ruge at de hadde gitt ham pusterom på andre deler av fronten. Kampene i Rogaland bandt betydelige tyske styrker. Det må ikke glemmes.

Det var sterk britisk flyvirksomhet over Sola etterat tyskerne hadde tatt plassen. Tross Royal Navy's uvilje mot å operere mot Vestlandet, ble Sola i t. j. 17. april bombardert av krysseren Suffolk, og av britiske sjøstridskrefter igjen neste dag. Kraftige RAF-angrep ble bl.a. satt inn for å hindre tyske flyangrep fra Sola mot utskipning fra Åndalsnes 30. april. Rogaland var viktig nok. Men de midler som var gitt avsnittssjefen stod ikke i forhold til oppgaven. Som kjent ikke noe særsyn i planene 1940.

Torpedojageren Æger hadde 9. april, da visitering ikke førte til noe, senket det tyske forsyningskipet Roda med 25 kanonskudd. Deretter ble Æger angrepet og unngikk ikke å bli bombet og ødelagt. Men det ser ut til at den hadde sendt betydelige deler av den tyske angrepsstyrkes artilleri til bunns. Den resolutte akt ga et godt eksempel.

Da Spørck var på fjellmarsjen sammen med jegerbataljonssjefen m. r. Lorange, følte major Brandt seg som selvstendig sjef. Han planla nå å bryte tyskernes forbindelse mellom Stavanger og Egersund på ytre vei og stenge indre vei mellom Ålgård og V. så. De første fanger som ble tatt var oberleutnant von Hohenburg, en underoffiser og to tyskere i sivil men med våpen. Per Hovda forteller om forhøret av dem at de to sivilkleddes første spørsmål var om de ble skutt. Hovda bekreftet at så ville skje. Fangene ble imidlertid utvekslet med to norske offiserer. Hovda skriver at han «aldri har skyna det spor» av denne fangeutvekslingen. Det er kamper ved Bråstein, Figgjo og Ålgård 16. og 17. april, tysk hovedangrep mot Ålgård til slutt. De neste dagene er det kamper ved Fiskebekk og Vaula-Bollestad. En av vanskelighetene var å spare sivilbefolkningen mest mulig.

Den 18. april er avsnittssjefen og

sjefen for Jegerbataljonen og de to kompanier som var vendt tilbake fra fjellmarsjen, på plass igjen i området. Avsnittskommandoen er i Oltedal, Jegerbataljonen vesentlig i Oltedal-Dirdal. I/I.R. 8 holder linjen Skorve-Vikeså-Bollestad. Den 19. april tilbød tyskerne forhandlinger, som avsnittssjefen avsto etter konferanse med sine bataljonssjefer.

Spørck revurderte situasjonen og fant at han ikke kunne holde to fronter med nesten 6 miles avstand, Ålgård-Dirdal og Vikeså-Byrkjedal. Han valgte linjen Dirdal-Gloppedalsura. Det er en imponerende innsats avdelingene presterer i Rogaland, noe de som var med, kan være stolte av. Rommetvedts mitraljøser ble sendt til Gloppedalsura som forsterkning. Coltmitraljøene var vårt beste infanterivåpen. Rommetvedts og Engs beretninger er vel verdt å studere. Flyangrepene var en stor påkjønning. Kompanier, som I.R. 8s som hadde vært i kamp tre-fire dager uten å få sove eller hvile, var temmelig utslitte. I Rommetvedts mitraljøsetropp var hovedproblemet ammunisjonsmangel.

Sjef Kp 3/I.I.R. 2 kaptein Nils Houge har en meget interessant beretning. Hans kp avløste rogalendinger under kamp. Tegneren Andreas Hauge (med flere tegninger i heftet) har et bilde av Houge med Madsens mg i virksomhet mot tyskerne som kom på nesten kloss hold til slutt, så nær at de kunne bruke håndgranater. Om tyskerne sier Houge: – Uansett hvor stort faremomentet var, så gikk de på. De vaklet aldri. Når de trakk seg tilbake, var det etter ordre. – Frank Schjolden i Hougens kompani har en rekke meget gode bilder i heftet. Han ble sendt frem for å møte de tyske parlamentærene. – Da så vi hva vi hadde utrettet dagen før. Det lå tyskere på veien. Det var et forferdelig syn. Vi gikk forbi nokså mange av dem, sier Schjolden.

I Dirdal lå I/I.R. 8 i gode stillinger. Da tyskerne ikke kom frem i fronten, gjorde de det utrolige å gå rundt over fjellet og komme ned en stupbratt fjellside. Brandt hadde sendt opp en patrulje nettopp for å hindre, evtl. varsle, om noe slikt skulle skje. Da en mening mente han hadde sett hjelmer på fjellet, beordret Brandt to tropper til området hvor tyskerne kunne komme ned. Da Brandt gikk for å se om de var kommet på plass, ble han og løytnant Brath truffet og såret. Hovda ble tilkalt og fant major Brandt, og flere tyskere i

området. Brandt overga bataljonen, og med den tyske kpsjefens hjelp (lektor ved et gymnas i Ruhrområdet) sendte Hovda en motorsykelordonnans med beskjed til oberst Spørck.

Stavangerområdet og Kristiansand hadde pekt seg ut som strategisk særlig viktige allerede under den første verdenskrig. Oscarsborg, Midtskogen ved Elverum og Narvik ble viktigere, de første stedene fordi Oscarsborg senket Blücher og fallskjermjegernes forsøk på å ta Kongen og regjeringen ble stanset på Midtskogen. Malmutskipningshavnen Narvik var et nøkkelord såvel i tysk som i alliert planlegging. Ruge hadde allerede i konferanse med regjeringsrepresentanter før møtet med den tyske utsendelse dr. Bräuer 10. april, sagt at vi kanskje måtte oppgi hele Sør-Norge, men at de allierte ikke ville tillate at Narvik gikk tapt. I tillit til alliert hjelp la han opp forsvar av Østlandet som det viktigste taktiske mål. 1. Divisjon i Halden hadde tropper med skarp ammunisjon på kaien i Halden allerede 8. april, men trakk etter noen dager inn i Sverige. Odderøyas forsvar av Kristiansand var formidabelt. Men med festningen overgitt hadde 3. Divisjon trengt opp i Setesdalen små muligheter, og var vel nærmest oppgitt også av Ruge. De britiske fly- og flåteangrepene på Sola viser klarere enn noe annet at kampene i Rogaland var meget viktige fordi de bant store tyske styrker. Men slik utviklingen gikk, er det naturlig – men ikke rettferdig – at den usedvanlig harde striden i Rogaland kom i skyggen av hendelsene andre steder under felttoget. Rogalendingene og Jegerens innsats var imponerende, noe man har all mulig grunn til å være stolt av. Deres regimenter har da også «Jæren 1940» på sine faner.

Lar være å komme inn på de feil eller mistforståelser som måtte være i dette heftet. Det er et rosverdig, interessant og meget leseverdig bidrag – på en ny måte – til å tegne et bilde av kampene i Rogaland 1940.

Anton Olstad

